

A szilaj pásztorok

Nagyapáink, szépapáink nem voltak földmíves emberek. Szántottak, vetettek ugyan, de csak annyit, amennyi kenyérnek éppen elég volt. Ha jó termés volt, a felesleget elvermelték, ha nem ütött jól be az esztendő, éheztek, vagy jobban mondva kenyér nélkül ették a húst. Apáink elbeszéléséből tudjuk, hogy 1863-ban is így történt.

Nem volt érdemes gabonát termelni, mert nem volt mód a felesleget értékesíteni. Az utak rettenetes rosszak voltak. Az emberek lóháton jártak. Esők évadán az utak feláztak, a kénytelenségből járó szekerek és a lovasok felvágták s ha melegebb napok köszöntöttek be, az ilyen felvágott utakon a jármű az utasnak az agy velejét rázta s a fakó szekér széthullott. Sarak idején istenkísértés volt teherrel útnak indulni. Már pedig az év nagyobbik felében sárosak voltak az utak. Más volt az időjárás. Gyakori volt az eső, a harmat délig sem száradt fel. – A vizek szabályozatlanok voltak. A Tisza, Hortobágy, Mirhó, Berettyó, Körös árvizei évről-évre pontosan, néha többször, olykor egyszerre beköszöntöttek s a lakott helyeket elvágták egymástól, úgy, hogy hajón lehetett s kellett közlekedni.

Ilyen körülmények között nem volt érdemes termelni. De valamiből mégis csak élni kellett!

Éltek is, még pedig jobban, mint most!

Ahol máma zöld akácok között apró tanyák fehérlenek, ott hajdan a kövér fűvű legelőmezőkön címeres szarvú, fehér marhák rázták a kolompot. Ahol a legelő szárazabb szikesbe csapott át, apró tippanos fűvét juhnyájak borotválták. Ahol a lábnyom, vagy szekérút a haragoszöld rétbe vészett, ott a konda bányászott. Ha a nyári forráság leperzselte a legelőt, beverték a jószágot a rétbe, ahol még mindig talált harapnivalót, s ha az évtizedes aszály ide is utánok jött, felcsendült a pásztor ősi pogány éneke:

„Kiszáradt a tóbul mind a sár, mind a víz

A szeginy barom is csak a gazdára níz.

Istenem, Istenem! Adj egy csendes esőt,

A szegény baromnak jó legelő mezőt!”

A kun városok régi protokollumaiban sohasem olvastam, hogy az árvizek miatt panaszkodtak volna, pedig sokszor a házakba is becsapott a szennyes víz. Sőt ellenkezőleg! A túrkevei tanács például 1780-ban úgy határoz, hogy: *„a víznek megtartásáért instálni kell, mivel a víz mingyárt el mégyen, sok helyen alig vagyon térdig való víz és ha ez a kevés árvíz sem lett volna, a militia számára szénát sem lehetett volna kaszálni és barmaink most is egyedül ott élhetnek, ahol a víz a földeket megfutotta.”*

Nem sürgette a kun ember a belvizek lecsapolását soha. Ha rajta állott volna, ma is minden úgy lenne, mint régen volt. A vízi életbe hatszáz év alatt belenőtt s most úgy érzi magát, mint a partra vetett hal. Megszámlálhatatlan jószágállománya eltűnt, csodaszép tájfajtai teljesen kivesztek. Lecsapolt földjeinek ősereje pár évtized alatt kilobbant. Sívó szik lett a rétek, fertők helyén, mely évről-évre tovább terjed és lassanként megeszi az egész határt. E föld nem tűri az ekét! Visszavárja az árvizet, a fehér gulyákat, a lobogó sörényű méneseket! A délibáb ott settenkedik a látóhatáron. Még nem tűnt el egészen. Úgy látszik, ő is reméli, hogy csalóka hullámaival újból eláraszthatja a kun földet.

Minden visszajöhet. Gulyák, ménesek, juhnyájak, kondák lephetik el újból a határokat, ha a búza és tengeri, mely a kotus földben néhány évtizeden át buján termett, lassanként cserben hagyja a kunokat. De az az ember és állatfaj, melyet a lecsapolás kipusztított, nem támad fel többé! Szilaj pásztor és szilaj marha nem lesz többé soha!

De kik voltak hát azok a szilaj pásztorok ? – kérded olvasóm. Hát elmondom!

A szilaj vagy másként rideg pásztorok azok voltak, akik esztendőn át künn éltek a gondjaikra bízott jószággal a rétségekben és a lápokon. A csordás, csürhész, juhász reggel kihajtott, este hazahajtott. A gulyás, szelídcsikós, kondás, nyáj-juhász tavasszal kiverte, ősszel szétverte a nyáját. De a szilajménés, gulya, konda szünes-szüntelen künn legelt, télire sem verték szét. Ha

szüksége volt a gazdának a jószágra, kiment a rétbe s a szilaj pásztorok kiszakították számára teljesen elvadult jószágát, vagy rovásra vették és a többihez hozzáverték a hozott állatot. Az egész gulya azonban sohasem jött ki a rétből, valamint a pásztorok sem. Volt olyan szilaj pásztor, aki harminc esztendeig sem fordult meg a városban.

A vad nyáját terelni nem lehetett. Ott vert állást, ahol az éjszaka reászakadt. A pásztorok tehát állandó kunyhót nem építettek, legfeljebb este valami kis enyhelyet rögtönöztek, ezt is csak télen, egyébként a szabadég alatt tartózkodtak.

Felesleges mondanom, hogy sohasem nősültek meg. Ezért is hítták őket rideg legényeknek. Családot nem alapítottak. A természet őseréjű fiai voltak, kiknek deli termetét, férfiúi szépségét az ősemberi életmód adta. Az olthatatlan vágyú menyecskék és lányok a veszedelmes lápi utakon is felkeresték őket s köztük bizonyosan megnyugvást nyertek. A fehérség bolondult a ridegek után. De a legelőleőbb kar és a legcsókosabb száj sem bírta a szilaj pásztort a rétből kihozni és a városba telepíteni.

Dehát, hogy nem veszett ki a szilaj pásztor, ha családot nem alapított s gyermekei nem maradtak?

Szilaj pásztornak senki sem született, a szilaj pásztor magától lett.

Mindig voltak az emberiségnek számkivetettjei. Leginkább ezekből alakult ki a szilaj pásztori rend. Ha egy legény emberéletem oltott ki és nem akart szembenézni a törvénnyel, behúzódott a rétbe. Ha a másik természete fellázadt a katonai fegyelem ellen, eldobta a csákót és elment ridegnek. Nagyon sok kezes- és nyájpásztor nem tudott számot adni s a számadás előtt a rétnak vette magát. Szülőtlen, ágról- szakadt, vagy árvagyermek a ridegek között biztos otthont talált.

Váltott Balog Jancsi ridegről azt vallják a tanúk, hogy még gyermekkorában verte el az anyja, mert azt tartotta, hogy az ördög gyermeke, az cserélte ki pólyás korában. Bujdosó Szabó – ki a rétből Apavára körül tanyázott s a nép emlékezetében ma is él – tátos volt, kit az előljáróság üldözött el. Sohonnai Istvánt – ki szilaj gulyásbojtár lett – az országúton találták. Igen soknak, ki ridegnek beállott, társai a nevét sem tudták, nem is kérdezték, arra sem voltak kíváncsiak, mi szél hozta közbük. Lassanként valami ragadvány névhez jutott, azzal élt haláláig. Csendbiztos, pandúr, zsandár hatalma a rét szélén megszűnt. Ha üldözési céllal bemerészkedett a rétbe,

többé ki nem jött. Egyébként embert sohasem fosztottak ki és nem öltek meg senkit, aki jó szándékkal közeledett feléjük. Sőt sok szegény embert, ki a rétet lábadozta, élelemmel tartottak.

Hűtelen volnék az igazsághoz, ha azt állítanám, hogy a szilaj pásztorok mind rovott multú emberek voltak. Volt köztük sok jó pásztornemzetségből való legény, aki nem érezte jól magát télen a városban fedél alatt s inkább elszegődött ridegnek. Régen a pásztoroknak tetemes számú jószágállománya volt a gulyában, ménesben, kondában s ha ősszel szétverték a nyáját, a nyáj pásztornak nem volt mivel teleltetnie jószágait, beverte hát őket a rétbe a szilaj nyáj közé s maga is beállott tavaszig szilajnak.

A számadók meg valósággal tekintélyes emberek voltak. Annyi marhájok volt, hogy szinte versenyeztek érte a városok, hogy megfogadhassák. Nem sajnálták tőle a legelőt. Azért kellett, hogy a számadónak sok jószága legyen, hogy tudják, miből kifogni a kárt. – A számadó ugyanezen okból tartott sok jószágú bojtárokat.

Mert, bizony sok kárt vallott a pásztor, akárhogy vigyázott. Mikor a tél beköszöntött, a rónák, tiszták, derekak, fenekek befagytak, a hó elkezdett csendesen szitálni. Az ordasok kibújtak rejtekhelyeikből és kerülgetni kezdték a nyáját. A bojtárok éjjel-nappal a nyáj mellett strázsáltak, amelyik lefeküdt is, nyitott szemmel aludt, mint a nyúl. Ropogtak a nádból rakott pásztortüzek, felcsapó lángjukból a szikrák az égig kigyóztak. A nádi farkasok csörgő nyállal, zölden csillogó üveges szemekkel nézték a pihenő gulyát, ménest. Ha a nádkéve tüze hamvadásnak indult, a csikaszok topogni kezdtek, majd rettentő üvöltésbe fogtak. A pásztor hirtelen felérezett szendergéséből és botra kapott. Többi társa is felpattant a szomszédos pásztortüzek mellől. A borjú nagyságú, szegesövű komondorok vonítva és nyüszítve kerigettek a nyáj és pásztorok között. A marhák megtorpanva, reszkető inakkal, meredt szemekkel, nagyokat fújva, öklelésre szegezett szarvakkal várták a bekövetkezőket. A bikák a gulya szélein földnek szegzett szarvakkal néztek farkasszemet a mindenre elszánt megőszlődött vén farkasokkal. Eriggy csak te! Elébe csak! Hajrá! kiáltások hangzottak. A komondorok vinnyogva mérlegelték az ellenség erejét s ha túlerőben érezték magukat, megszalajtották az ordasokat. De jaj volt, ha elmérték a farkukat! A farkasok egy perc alatt széttépték szegény, hű állatot s berontottak a nyáj közé. A bikák vérbenforgó szemekkel, bömbölve öklelöztek, toporzékoltak, de a fürge farkasok csakhamar a torkukba ragadtak s pusztá életük védelmére szorították szegény állatokat. A gyámoltalan marhák fejevesztetten, öklelözve, bölgve keringettek fel s alá s mire a pásztorok megakadályozhatták volna, egész falkát leontott belőlük a vad.

A ménest is szívesen támadták. A ló okosabb állat lévén, tüstént védelmi állásba helyezkedett. A csikókat közre kapták, maguk is összeszorultak s egy perc sem telt belé, az

egész ménes farral kifelé állott, jobban mondva rugdosott. Jaj volt annak az ordasnak, melyet a pata eltalált! De annak a lónak is, melynek horpaszába kaphatott a farkas! Kuttyák, farkasok egymást tépték. A ridegek kezebelije szörnyű káromkodások között, rettenetes csapásokat mért az ordasokra. Amelyik megsebezve, feladta a küzdelmet és a nádas felé megpattant, az is halálfia lett, vére szagán felindult társai széttépték!

A farkas pocskéklásáért is a számadó számolt.

De még nagyobb ellenség volt a tél!

A szilaj marha a rét avar fűvével élt. A sás, gyékény, szittyó, csetkása, sőt az apró nád télvíz idején jó táplálék volt. Derült időben, ha nem volt hó, a jószág könnyen jól lakott. Ha ólomszürkére vált az ég, vihart, havat jelentett. A jószággal a nagy gazt keresték. De, jaj volt szegény párának, ha a havazás beállott! Ha még csak gömörödött, de keményen nem fagyott, a hó miatt nem volt semmi baj! A láp korhadástól átfüllött kotúja felett nem sokáig maradhatott meg. – De mingyárt másképp állott a dolog, mihelyt megdermedt a feltalaj. A hó szünes-szüntelen növekedett, a nyomorult marha nem tudta többé silány élelmét megtalálni s bögött az éhségtől. Nyárszakán ugyan kaszáltak imitt-amott a szigeteken a telelő jószágnak, de ez sohasem volt elég. Szegény pára úgy lenyűtt, hogy szinte a csontja is zörgött, a hideg ellen meg tenyérynyi hosszú rabszört eresztett. Olyanok voltak ezek a telelő szilaj marhák óriási szarvaikkal, bozontos bundáikkal, mint a rég letűnt idők őszállatai.

Ha a hó már a gyakornádat eltemette s a jószág a nyáron kaszált gazt is felette, nem maradt más hátra, mint szétverni a nyáját. De ez már az éh-halál előtti stáció volt!

Az nem volt baj, akárhogy fagyott. A hideg a szilajok eleme volt. Az erek, fokok, derekak, fenekek beállottak és utat engedtek a nyáron megközelíthetetlen helyekhez. Ilyenkor a jég hátán beverték a marhát a szigetekre s hetekig élélhettek rajta. A pásztor azonban folyton-folyvást figyelte a természet jelenségeit, mert ha az idő enyhülni készült, egy percre sem maradhattak a szigetben. Megtörtént többször, hogy hirtelen enyhe idő kerekedett s a vizek háta meglágyult. Ekkor aztán egyes-egyedül az Isten irgalmától függött a jószág élete. A szigetről kihajtani többé nem lehetett, mert a szakadozott jégtáblák, a hínár elölték volna. Meg kellett várni, míg megint felfagyott. Ha pedig tavaszig sem jött fagy, hajón kellett a marhát kihozni, különben odaveszett.

A szilaj pásztorok

Írta: Györfy István

2022. július 05. kedd, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 17:27

Forrás: Debreceni Szemle II. évfolyam 4. szám. 1928. 214-217.